

ności badawczej i społecznej grupy ekonomistów rolnych, reprezentujących naukowe środowisko Wielkopolski. Na tej podstawie autorka, zajmująca się od kilku lat dziejami gospodarczo-społecznymi Drugiej Rzeczypospolitej, podjęła próbę udzielenia odpowiedzi na pytania dotyczące m. in. udziału oraz wpływu przedstawicieli środowiska naukowego związanego profesjonalnie z rolnictwem, na działalność organizacji rolniczo-gospodarczych, społecznych, ugrupowań politycznych oraz zakresu ich oddziaływania na kształtowanie polityki państwa realizowanej wobec rolnictwa.

Mgr Krystyna Gomółka (Politechnika Gdańska) przedstawiła referat pt. *Białoruska elita polityczna w latach 1917-1921*, dokonując wstępnej analizy społeczno-politycznej czołowej grupy białoruskich działaczy i przywódców mniejszościowych.

Mgr Roman Jurkowski wygłosił referat pt. *Ziemiańskie kresowi w świetle własnych wspomnień i pamiętników*. Na podstawie obszernych materiałów (pamiętników, wspomnień oraz różnego rodzaju diariuszy i sztambuchów) dokonał autor wstępnej charakterystyki rodzaju i stanu świadomości narodowej, społecznej i politycznej tej niewielkiej, elitarniej w sensie zarówno liczbowym, jak i społeczno-politycznym, grupy ziemian kresowych, odgrywających ważną rolę w organizacjach polskich konserwatystów po 1918 r.

Referat pt. *Parę uwag o literaturze pamiętnikarskiej i wspomnieniowej w świetle badań nad kształtowaniem się elit wojskowych w Polsce międzywojennej* przedstawił dr Jerzy Godlewski (Uniwersytet Gdański). Autor omówił rolę, jaką odgrywa wymieniona w tytule referatu literatura w odtwarzaniu przebiegu działań wojennych oraz szczegółowej faktografii. Wskazał też, iż znacznie trudniejsze jest odtworzenie na jej podstawie genetycznej warstwy wydarzeń oraz ich tła społecznego i socjologicznego.

Dwudniową konferencję zamknął referat mgra Janusza Sibory (Uniwersytet Gdański) pt. *Historyk wobec problemów badania elit społecznych i politycznych*. Uzasadził w nim autor kwestie metodologiczne związane z potrzebą korzystania przez historyków z metod badawczych stosowanych w innych naukach społecznych.

Cennym uzupełnieniem referatów była ożywiona, nie pozbawiona kontrowersji, dyskusja. Zwrócono w niej również uwagę na potrzebę dalszego rozwijania badań nad problematyką elit politycznych.

Marian Mroczko

POLITYKA MNIEJSZOŚCIOWA NIEMIEC W EUROPIE W LATACH 1919-1945 — SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI NAUKOWEJ

W Instytucie Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu odbyła się w dniach 27-28 września 1982 r. sesja naukowa poświęcona polityce mniejszościowej Niemiec w Europie w latach 1919-1945, w której uczestniczyli przedstawiciele ośrodków badań niemieckich z kraju, a także goście z Rostocku, z NRD.

Podczas konferencji przedstawiono czternaście następujących referatów:
27 września 1982 r.

Prof. dr Antoni Czubiński, *Kierunki i cele niemieckiej polityki mniejszościowej*.

- Doc. dr hab. Stanisław Sienpowski, *Polityka mniejszościowa Niemiec w Lidze Narodów*.
- Maria Rotbarth, *Rola kongresów mniejszościowych w polityce niemieckiej*.
- Prof. dr Karol Jonca, *Trzecia Rzesza wobec problemu ochrony mniejszości narodowych, 1933 - 1945*.
- Prof. dr Tadeusz Walichnowski, *Polityka Trzeciej Rzeszy wobec ludności niemieckojęzycznej w Górnej Adydze*.
- Prof. dr Piotr Łossowski, *Związki Niemców w krajach bałtyckich z państwem niemieckim, 1919 - 1940*.
- Dr Bogdan Koszel, *Polityka Rzeszy wobec mniejszości niemieckiej w Europie południowo-wschodniej*.
- Doc. dr hab. Andrzej Szefer, *Niemcy sudeccy jako narzędzie agresji przeciw Czechosłowacji*.

28 września 1982 r.

- Prof. dr Johannes Kalisch, *Mniejszość niemiecka w Polsce w świetle deklaracji niemiecko-polskiej z 1937 r.*
- Prof. dr Czesław Łuczak, *Ekonomiczne aspekty polityki Rzeszy wobec mniejszości niemieckiej w Polsce*.
- Doc. dr hab. Bernard Piotrowski, *Mniejszość niemiecka w Danii oraz belgijskim Eupen i Malmedy w polityce Rzeszy*.
- Doc. dr hab. Mirosław Cygański, *Organizacje i agendy dla Niemców zagranicą Rzeszy w latach 1919 - 1939 i ich oddziaływanie w duchu polityki narodowo-niemieckiej, następnie hitlerowskiej, na środowiska mniejszości niemieckiej w Europie, Ameryce i Afryce*.
- Doc. dr hab. Edmund Makowski, *Mniejszość niemiecka w Polsce i jej rola w polityce niemieckiej*.
- Doc. dr hab. Janusz Sobczak, *Przesiedlenia ludności niemieckiej w czasie wojny i po II wojnie światowej*.

Wygłoszono także komunikaty:

- Doc. dr hab. Mieczysław Iwanicki, *Legalne i nielegalne szkolnictwo niemieckie w Polsce w okresie międzywojennym*.
- Doc. dr hab. Józef Byczkowski, *Problematyka założeń i realizacji polityki mniejszościowej Stresemanna*.

Do protokołu złożono następujące opracowania:

- Prof. dr Karol Fiedor, *Organizacje i instytucje Republiki Weimarskiej oraz Trzeciej Rzeszy wobec niemieckich mniejszości narodowych*.
- Doc. dr hab. Edward Cziomer, *Polityka RFN wobec ludności niemieckiej w ZSRR po 1955 r.*
- Doc. dr hab. Roman Dąbrowski, *Pomoc finansowa Niemiec dla mniejszości niemieckiej w Polsce*.
- Dr Wojciech Kotowski, *Wybrane problemy życia kulturalnego mniejszości niemieckiej w Polsce*.

W dyskusji podjęto wiele interesujących problemów, polemizując z autorami referatów bądź uzupełniając i poszerzając ich ujęcia tematów.

Sprawa mniejszości w kontekście syntezy dziejów Niemiec jest — poza wieloma innymi — również problemem metodologicznym. Należałoby zbadać, jak kwestia mniejszości narodowych ujmowana była w nazistowskich koncepcjach narodu (W. Długoborski). W okresie międzywojennym posiadała ona aspekt międzynarodowy,

jednak główną rolę odgrywały w tym przypadku Niemcy, dlatego też należałoby prześledzić ciekawy, a mało poznany proces asymilacji Niemców w krajach osiedlenia. Porównania wymaga sytuacja, chronionej traktatami, mniejszości niemieckiej w Polsce z położeniem Polaków w Niemczech, nie korzystających z takiej ochrony (J. Pajewski). Grupy mniejszościowe badane są z reguły z punktu widzenia państwa niemieckiego, dlatego też trzeba zająć się sytuacją wewnątrz tych grup (W. Długoborski). Z twierdzeniem takim nie w pełni można się zgodzić, gdyż właśnie ta sprawa, choć w różnym stopniu w różnych regionach, jest rozeznana, czego dowodzą publikacje na ten temat (A. Czubiński). Odnośnie do Niemców bałtyckich podjęto kwestię ich wpływów w sferze gospodarczej, przesiedleń z lat 1939-1940 oraz znaczenia okresu „walk o Bałtyk” *Freikorpsów* dla kształtowania się świadomości narodowej w Rzeszy i w samych krajach bałtyckich (W. Długoborski), a także efektów autonomii kulturalnej Niemców w Estonii (S. Sierpowski). Odnośnie do mniejszości niemieckiej w Europie południowo-wschodniej, widzieć trzeba jej rolę w ekspansji gospodarczej i politycznej Niemiec, albowiem w okresie III Rzeszy obie płaszczyzny występowały łącznie (W. Długoborski). Stwierdzić trzeba, że Niemcy zamieszkali w tym regionie Europy korzystali z pomocy z Rzeszy, choć nie w takim wymiarze, jak gdzie indziej, zwłaszcza w Polsce (M. Cygański). Podkreślono brak definicji i pojęcia „mniejszość narodowa” w Lidze Narodów oraz konieczność „oddemonizowania” problematyki mniejszościowej, gdyż jest zrozumiałe, że grupy mniejszościowe zwracają się w stronę kraju macierzystego, aczkolwiek ich działalność może być akceptowana tak długo, jak długo nie jest ona sprzeczna z interesami państwa, w którym mniejszość zamieszkuje (S. Sierpowski). Problem ten dotyczy mniejszości niemieckiej nie tylko w Polsce, ale i w Czechosłowacji, gdzie nie było siły zdolnej przeciwdziałać hitleryzacji Niemców sudeckich, nie uczyniła tego nawet klasa robotnicza, choć partie „negatywistyczne” w Czechosłowacji nie były całkowicie zintegrowane wewnętrznie (M. Cygański). Nieco inaczej przedstawia się sprawa Górnej Adygi (S. Sierpowski), gdyż był to bardziej problem Wiednia niż Berlina (M. Getter).

W dyskusji zgłoszono też postulat przekrojowego opracowania sytuacji mniejszości niemieckiej w krajach europejskich przed i po I wojnie światowej (W. Długoborski).

Dyskusję w drugim dniu konferencji zdominowała problematyka mniejszościowa w stosunkach polsko-niemieckich. Podniesiono instrumentalne traktowanie kwestii mniejszościowych w koncepcjach hitlerowskich oraz konieczność rozwijania badań nad sytuacją mniejszości niemieckiej w Polsce (W. Długoborski). Już teraz pojawia się wiele pytań, wymagających rzetelnej odpowiedzi, np.: czy w historiografii nie traktuje się niemieckiej kwestii mniejszościowej zbyt jednostronnie i emocjonalnie pod wpływem sytuacji bezpośrednio powojennej, czy posiadanie mniejszości narodowych przez dane państwo wywołuje jedynie skutki negatywne, czy problem niemiecki był w Polsce międzywojennej trudniejszy niż np. żydowski (M. Mroczo). W badaniach problematyki mniejszościowej trzeba uwzględnić jej relatywność. Pojawia się tu sprawa lojalności wobec państwa, w którym dana mniejszość zamieszkuje (S. Sierpowski), jednak konieczne jest zrozumienie motywacji determinujących zachowanie grup mniejszościowych. W przypadku mniejszości niemieckiej, skutki I wojny światowej były źródłem poczucia krzywdy, stąd też każda polityka państwa niemieckiego zmiierzająca do ich rewizji była przez mniejszość akceptowana na zasadzie zgodności celów (P. Hauser).

W historiografii i publicystyce Rzeszy cesarskiej nie funkcjonowało pojęcie mniejszości narodowej, toteż Niemcom — po upadku w 1918 r. — trudno się było

„przyzwyczać” do tego problemu (W. Jakóbczyk). W okresie międzywojennym nie było sprawy mniejszościowej w sensie globalnym, był jedynie szereg problemów jednostkowych, dlatego w zasadzie nie ma wspólnego mianownika np. między sytuacją mniejszości niemieckiej a żydowskiej w Polsce (S. Sierpowski). Stwierdzenie to spotkało się z zastrzeżeniem, że jednak w tym okresie istniał problem mniejszościowy, właśnie mniejszości niemieckiej. Istotna jest odpowiedź na pytanie, jaki wpływ wywierały mniejszości na politykę państwa macierzystego i państwa, w którym zamieszkiwały (Z. Dworecki).

W sprawach szczegółowych stwierdzono, iż odrodzenie w 1918 r. państwa polskiego spowodowało aktywizację Niemców w niektórych regionach kraju. O ile w województwach zachodnich następował odwrót niemieczyny, o tyle w pozostałych proces ten był odwrotny, np. w województwach: łódzkim, warszawskim, wołyńskim, stanisławowskim, tarnowskim (M. Mroczo). Odpyływ niemieczyny w województwach zachodnich nie był jednak wynikiem polonizacji, lecz emigracji Niemców (E. Makowski).

Zamykając obrady, prof. A. Czubiński podkreślił złożoność analizowanej na konferencji kwestii mniejszościowej w dziejach Niemiec. Dlatego też jej dorobek, problemy badawcze, jakie wyłoniła, stanowić będą istotną pomoc dla autorów przygotowującej w ośrodku poznańskim syntezy dziejów Niemiec.

Wojciech Krzyżaniak

DYSKUSJA NAD STUDIUM HENRYKA OLSZEWSKIEGO „NAUKA HISTORII W UPADKU”

W Instytucie Zachodnim odbyło się w grudniu 1982 r. trzecie w tym roku spotkanie naukowe, swym charakterem nieco odbiegające od przyjętej dotąd w IZ praktyki organizowania sesji z udziałem licznych referentów i jeszcze liczniejszych gości. Imprezy tego rodzaju nie są — być może — pozbawione wad, ale nie brak im również słabych stron. Pomijając już sprawę kosztów, nie zawsze współmiernych do rezultatów naukowych, często przyjmują one zbyt oficjalną postać, a dyskusja sprowadza się do wygłaszania wcześniej przygotowanych i luźno ze sobą powiązanych komunikatów. Od strony naukowej nie zawsze jest to płodne, dyskusja niewiele ma wspólnego z autentyczną wymianą poglądów i bywa, że cieńszy się umiarkowanym zainteresowaniem uczestników sesji. Wydaje się, że pod wieloma względami ciekawsze okazać się mogą spotkania w węższym gronie, skupiające specjalistów rzeczywiście zainteresowanych określonym tematem. Większa jest w takich wypadkach gwarancja, że przynajmniej wymiana poglądów będzie odbywała się w atmosferze swobodnej i niewymuszonej, że chropowate nawet wypowiedzi okażą się bardziej inspirujące niż uładzone głosy dyskusyjne w zwykłych obrzędach sesyjnych.

Dotychczasowe wyniki takich roboczych spotkań, organizowanych w IZ pod auspicjami Redakcji „Przeglądu Zachodniego”, wydają się być zachęcające. Uczestniczyli w nich w zasadzie przedstawiciele poznańskiego środowiska naukowego, z małymi jedynie wyjątkami, kiedy obecni byli również naukowcy z Gdańska i Wrocławia. Problematyka poruszana w dyskusjach, bo na nie położono akcent a nie na referaty i koreferaty, była dość zróżnicowana. W czerwcu 1982 r. podjęto temat *Stan i perspektywy badań nad dziejami polskiej myśli zachodniej*, w lutym